

Stichting Het Nederlands Economisch Instituut

Verslag over het jaar 1984

Curatorium

Voorzitter: dr. J.M. Goudswaard (Wassenaar). Ondervoorzitter: mr. J.J. van der Lee (Den Haag). Penningmeester: dr. D.M.N. van Wensveen (Rotterdam). Secretaris: prof.dr. H.W. Lambers (Rotterdam). Leden: Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden (Baarn); dr. J.E. Andriessen (Wassenaar); dr. J. Bartels (Wassenaar); dr. W.A. van den Berg (Den Haag); ir. I.J. de Boer (Rotterdam); drs. W.A.J. Bogers (Heerlen); drs. D. de Bruyne (Den Haag); mr. P. van Dijke (Utrecht); K. Fibbe (Rotterdam); dr. W.G. Koppelaars (Krimpen a/d IJssel); dr. A. Peper (Rotterdam); drs. J.C. Smit (Lunteren); F. Swarttouw (Schiphol); dr. H.J. Witteveen (Wassenaar).

Aan het einde van het verslagjaar traden ir. I.J. de Boer en drs. W.A.J. Bogers statutair af en werden opgevolgd door drs. G. van den Berg en drs. S. Orlandini.

Directorium en secretariaat

Prof. dr. L.H. Klaassen, president-directeur; prof. dr. L.B.M. Mennes, directeur; prof. dr. W.T.M. Molle, directeur; drs. E.H. Mulder, directeur; prof. dr. J.H.P. Paelinck, directeur; drs. A.A. Ruitenberg, algemeen secretaris.

Algemeen

Curatoren hebben prof. dr. W.T.M. Molle per 1 september 1984 benoemd tot directeur van het Nederlands Economisch Instituut. Prof. Molle is sinds 1969 verbonden aan het Instituut. In 1982 is hij gepromoveerd op het proefschrift *Industrial location and regional development in the European Community (the Fleur Model)*. In hetzelfde jaar is hij benoemd tot buitengewoon hoogleraar (Europese Integratie Economie) aan de Rijksuniversiteit Limburg te Maastricht, in samenwerking met de Rheinische-Westfälische Technische Hochschule Aachen en de Economische Hogeschool Diepenbeek. Op 1 september 1984 was het een kwart eeuw geleden dat prof. dr. L.H. Klaassen het hoogleraarsambt aan de toenmalige NEH aanvaardde met als leeropdracht regionaal- en sociaal-economisch onderzoek. In het begin van de jaren zeventig heeft een initiatief van prof. dr. L.H. Klaassen geleid tot het in het leven roepen van een afstudeerich-

ting „Ruimtelijke economie” aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Prof. dr. J.H.P. Paelinck was in het verslagjaar eveneens 25 jaar hoogleraar. Vóór zijn NEI-directeurschap en zijn benoeming aan de EUR in 1969, met als leeropdracht theoretische ruimtelijke economie, bekleedde hij hoogleraarsambten aan de universiteiten van Parijs, Lille, Namen, Leuven en aan het MIT in de Verenigde Staten. Op 15 september 1984 is in Heidenheim aan prof. dr. L.H. Klaassen de „August-Lösch-Ehrering” uitgereikt. Deze onderscheiding is hem toegekend wegens zijn bijzondere verdiensten op het gebied van de regionale economie. Prof. Klaassen is na de Amerikaan W.F. Stolper uit Michigan de tweede drager van de erering.

In de vacature, ontstaan door de benoeming van prof. Molle tot directeur, heeft de directie voorzien door per 1 september 1984 drs. A.C.P. Verster te benoemen tot hoofd van de afdeling Vestigingspatronen.

Economische Statistische Berichten

In 1984 is het weekblad 50 maal verschenen; de jaargang telde 1.252 (het vorige jaar 1.220) bladzijden (exclusief omslag en register). Enige nummers zijn geheel aan bijzondere onderwerpen gewijd: Investeren in de jaren tachtig; 40 jaar na Bretton Woods; Miljoenennota 1985; De illegale economie.

Publiciteit en voorlichting

Door een gerichte verspreiding van rapporten, van de nieuwsbrief NEI-Nieuws en Informatie en het jaarverslag wordt bekendheid gegeven aan de activiteiten van het Instituut. Daarnaast wordt door het schrijven van artikelen, het houden van lezingen op congressen in binnen- en buitenland en het geven van interviews aandacht aan verricht onderzoek gegeven. Ook presenteert het Instituut zich via persberichten en manifestaties. In de door de afdeling Pers en Voorlichting van de Erasmus Universiteit uitgegeven knipselkrant worden regelmatig berichten uit de landelijke dagbladen over de uitkomsten van NEI-onderzoeken opgenomen.

Voortgezet is de serie „Foundations of Empirical Economic Research” waarin in het verslagjaar 13 studies zijn verschenen. In de serie „Contributions to East Euro-

pean Economic Research” zijn vier bijdragen verschenen. In *ESB* zijn verscheidene artikelen opgenomen waarin NEI-onderzoekers de belangrijkste resultaten van verrichte studies presenteren. Ook in internationale vakbladen verschijnen regelmatig bijdragen van de hand van NEI-medewerkers. Ten slotte zijn er de publikaties in boekvorm. In het verslagjaar is bij Gower Press (Engeland) een vijftal boeken verschenen geschreven door leden van de directie en medewerkers. Andere boeken c.q. bijdragen aan boeken verschenen bij de uitgevers Martinus Nijhoff (Den Haag), Hans Jörgen Ewers en Helmut Schuster (Göttingen), Universität Zürich en Etudes Foncieres (Parijs).

Samenwerking en contacten

In geval van interdisciplinaire research werkt het NEI samen met andere vooraanstaande wetenschappelijke instellingen. In dit verband kan de langdurige participatie bij overzeese projecten met NEDCO (Netherlands Engineering Consultants) worden genoemd. Het NEI is een van de zeven onafhankelijke onderzoekinstellingen die de Samenwerkende Instellingen t.b.v. Beleidsanalytische Studies (SIBAS) in het leven hebben geroepen. De zeven partners zijn ieder op hun eigen gebied ervaren in het uitvoeren van toegepast beleidsanalytisch onderzoek. In het verslagjaar is regelmatig in SIBAS-verband deelgenomen aan onderzoekswerk. Met het Institute for Industrial Economics in Belgrado is op onderzoeksterrein een samenwerking gestart. Voorts bestaan, naast het contact met de Erasmus Universiteit Rotterdam, contacten met talrijke universiteiten en instellingen in Europa (zowel West als Oost), de Verenigde Staten, Canada, Japan en in ontwikkelingslanden.

Het onderzoekswerk

Buiten Europa

Afrika

Egypte. In samenwerking met DHV is onderzocht op welke wijze het cementtransport in Egypte optimaal zou moeten worden gerealiseerd. Op basis van flowprojecties zijn totale systeemkosten bepaald, zowel voor cement in zakken als in bulk, voor een veelheid van oorsprongbestemmingrelaties en de verschillende transportmethodes. Tevens is in samenwerking met DHV onderzocht welke infrastructuurle en organisatorische verbeteringen in de achterlandverbindingen van *Damietta* en *El Dikheila* (met name met Caïro) zijn gewenst, om de verwachte goederenstromen te kunnen accommoderen. Op verzoek van DGIS heeft het NEI geparticipeerd in een missie welke ten doel had projecten te identificeren voor de verbetering van de riviervaart. Naast een aantal specifieke projecten is ook aanbevolen een meerjarig assistentieprogramma voor de nog jonge River Transport Authority op te

zetten. Het NEI heeft de economische haalbaarheid onderzocht van het oprichten van een nationale scheepvaartmaatschappij op basis van drie oudere Nederlandse schepen afkomstig van lijndiensten op Noordwest-Europa. Succes blijkt in hoge mate afhankelijk te zijn van de dollarkoers.

Tanzania. Met Nederlandse steun zijn in de loop der jaren een aantal veeteeltprojecten in uitvoering genomen. Het NEI is in eerste instantie betrokken bij de coördinatie van deze projecten. Vervolgens zal geadviseerd moeten worden m.b.t. het in de veeteeltsector te voeren beleid.

Zanzibar. Op het eiland Zanzibar worden met Nederlandse financiële en technische assistentie de mogelijkheden van gemechaniseerde rijstverbouw onderzocht door middel van een proefproject. Het NEI is betrokken geweest bij de beoordeling van de economische en financiële merites van het project.

Kenia. Met behulp van financiële steun van het Nederlandse Ministerie van Ontwikkelingssamenwerking wordt gewerkt aan de totstandkoming van een instituut voor beroepsopleiding ten behoeve van de Keniaanse textielindustrie. De activiteiten van het NEI hebben betrekking op de beoordeling en monitoring van de voortgang en de uiteindelijke finalisering van het project.

Soedan. Op verzoek van het Ministerie van Buitenlandse Zaken nam het NEI deel in een identificatiemissie betreffende de mogelijkheden voor lokale vermeerdering van pootaardappelen in Soedan.

Zambia. In het verslagjaar is verder aan het Landbouwinvesteringsplan gewerkt.

Amerika

Peru. De aan DGIS voor het geïntegreerde plattelandontwikkelingsproject Proderm in Cusco ter beschikking gestelde projectleider zette zijn werkzaamheden bij dit project ook in 1984 voort. Tevens nam het NEI deel in de evaluatie van het functioneren van het project. In de eerste helft van 1984 werd het Instituut betrokken bij de ondersteuning van het micro-regionale plattelandontwikkelingsproject Promir in het departement Puno. Het betrof het uitvoeren van een haalbaarheidsstudie van de eerste etappe van een investeringsprogramma voor geïntegreerde rurale ontwikkeling, in te dienen bij de Interamerikaanse Ontwikkelings Bank. Later in het jaar werd het Instituut verzocht de leiding van het project op zich te nemen. Op verzoek van DGIS heeft het NEI geparticipeerd in een evaluatie van de levering van 40 grote koelwagens aan de gemeenten van Lima en Cajamarca, voor het vervoer van vlees, vis en andere bederfelijke producten.

Honduras. Zoals in het vorige verslag reeds aangekondigd, werd in 1984 de tweede fase van deze havenstudie uitgevoerd, te weten een gedetailleerder onderzoek naar de technische en economische haalbaarheid van het bereikbaar maken van de Laguna voor zeeschepen.

Guyana. In samenwerking met de Technische Hogeschool in Delft en Hydrona-

mics startte het NEI een studie naar de haalbaarheid van een bauxietoverslagterminal in de monding van één van de rivieren in Guyana. In de eerste fase was het NEI belast met het opzetten van de studiemethodologie en het formuleren van een scheepskostenmodel.

Ecuador. Het NEI heeft de economische evaluatie uitgevoerd van de verdieping van de toegangseul van de haven van Guayaquil. Het project werd gefinancierd door de Wereldbank en uitgevoerd door het Waterloopkundig Laboratorium en INOCAR (het Oceanografisch Instituut van de Zee-macht van Ecuador), in opdracht van de Autoridad Portuaria de Guayaquil.

Azië

Indonesië. In opdracht van het Nationaal Instituut voor Vliegtuigontwikkeling en Ruimtevaart (NIVR) werkt het NEI mee aan het „Tropical Earth Resources Satellite”-studieprogramma voor Indonesië. In 1984 bestond de NEI-bijdrage uit deelname aan een seminar in Jakarta en het adviseren van het NIVR bij de opzet van haalbaarheidsstudies, met name het waarden van opbrengsten. Een belangrijke bijdrage van een dergelijke satelliet is het beter voorspellen van de rijst oogsten, waardoor aanzienlijke besparingen in de invoer en opslag van voedsel kunnen worden gerealiseerd. In samenwerking met HVA Amsterdam wordt een onderzoek ingesteld naar de haalbaarheid om sago op industriële schaal tot zetmeel te verwerken in Indonesië. Op basis van een verkennend onderzoek is aanbevolen een gedetailleerde haalbaarheidsstudie uit te voeren. Voor het TNO werd een onderzoek uitgevoerd naar de economische aspecten van houtskoolproductie uit daartoe geschikte agrarische afvalstoffen in West-Java. Drie opties werden geïdentificeerd om het aanbod van houtskool op West-Java te vergroten: de introductie van commerciële bosbouw op Java op marginaal land voor houtskoolproductie; het gebruik van landbouwafval zoals maiskolven en kaf van rijst; en houtskoolproductie in Kalimantan voor de Javaanse markt op basis van bosbouwafval. In het kader van het samenwerkingsproject met de Syiah Kuala Universiteit te Banda Aceh is een enquête uitgevoerd naar de werkgelegenheidssituatie in Aceh. Dit onderzoek zal bijdragen tot het beter formuleren van overheidsmaatregelen ter bevordering van de werkgelegenheid in Aceh. Deze studie was een herziening van een eerdere studie uitgevoerd in 1980. In de analyse werd rekening gehouden met meer accurate schattingen van de investeringskosten zoals die recent door AKZO zijn gemaakt. Verder werd rekening gehouden met veranderingen in de ruilvoet en binnenlandse prijsstijgingen. Het project blijkt zowel uit financieel als sociaal-economisch gezichtspunt aantrekkelijk te zijn. In aansluiting op de eerste fase van het onderzoek naar de haalbaarheid van een combinatie van een diepzeehaven en een industrieel complex op het eiland Batam werd in 1984 een aantal overslagmogelijkheden nader onderzocht, resulterend in gedetailleerde

ontwerpen voor palmolie- en houtterminals. De Wereldbankstudie van de havens van Palembang, Pontianak en Cilacap in Indonesië (zie het Jaarverslag 1983) kreeg in 1984 een vervolg. Gebrek aan financiële middelen voor de uitvoering van de voorgestelde projecten in de havens van Palembang en Pontianak leidde tot herdefiniëring van deze projecten. Het NEI werd gevraagd de economische evaluatie van beide projecten te reviseren. De projecten „Bank Indonesia”, „Industrialisatie en handel” en „Regionaal” zijn in het verslagjaar voortgezet.

Pakistan. In samenwerking met het Ingenieursbureau Bongaerts, Kuyper & Huiswaard, voerde het NEI een studie uit betreffende de financiële en economische haalbaarheid van een uitbreiding van het rioleringsstelsel in Quetta, hoofdstad van de provincie Baluchistan in Pakistan. Tevens werden „low cost sanitation”-alternatieven onderzocht. Het NEI was in de studie, welke werd gefinancierd door DGIS, verantwoordelijk voor projecties van regionale economie en stedelijke bevolking, voor het houden van een „household survey” en de financiële/economische evaluatie. Momenteel wordt beaardslaagd over de uitvoering. In opdracht van DGIS werd door het NEI een desk studie uitgevoerd met het doel terreinen te identificeren waar Nederlandse hulp het meest efficiënt kan worden aangeleverd. De sectoren industrie, energie en scheepvaart werden onderzocht. Op verzoek van de minister voor Ontwikkelingssamenwerking werden voor Pakistan en Noord-Jemen verkennende studies van de industriële sector uitgevoerd. Het doel van dit onderzoek was het identificeren van industriële sectoren waarin Nederlandse bilaterale hulp een effectieve ontwikkelingsbijdrage kan leveren. Daarbij werd rekening gehouden met de prioriteiten van de landen zelf en het aanbodpotentieel van de Nederlandse economie. Voor Pakistan werden agro-industrieën, fabricage van landbouwwerktuigen, de chemische (kustmest, pesticiden) industrie en de textielindustrie geïdentificeerd. Voor Noord-Jemen blijkt de industriële sector in het algemeen minder belangrijk te zijn. Het project „Rekenkamer en werkgelegenheid” is in het verslagjaar voortgezet.

Thailand. In het kader van een haalbaarheidsstudie voor een staalfabriek in Thailand, ondernomen door ESTS, Hoogovens Groep BV, heeft het NEI de economische analyse uitgevoerd. Dit deel van de studie omvatte het bepalen van de economische rentabiliteit en de bijdrage van het project aan specifieke nationaal-economische doelstellingen zoals toegevoegde waarde, werkgelegenheid en betalingsbalans. Het project zou zeer kapitaal-intensief zijn en voornamelijk bijdragen aan de verbetering van de betalingsbalans.

Noord-Jemen. Op verzoek van de minister voor Ontwikkelingssamenwerking werden beleidsadviezen uitgebracht over de sociaal-economische situatie in Noord-Jemen en de implicaties ervan voor land- en tuinbouwprojecten. Deze studie werd opgevolgd door deelname van het NEI in

een evaluatiemissie van door Nederland gefinancierde projecten op het gebied van grondwaterstudies, drinkwatervoorziening en irrigatiewater. Een belangrijke conclusie was dat het in rekening brengen van de economische kosten van water teelpatronen aanzienlijk zou kunnen wijzigen.

Concentratielanden voor Nederlandse ontwikkelingshulp

In opdracht van de minister voor Ontwikkelingssamenwerking werd een onderzoek uitgevoerd naar de mogelijkheid een relatie te leggen tussen de behoeften van ontwikkelingslanden en de sterke punten van de Nederlandse economie. Een belangrijk onderdeel van deze studie was het ontwikkelen van een methodiek om inzicht te krijgen in het ontwikkelingsrelevante Nederlandse aanbodpotentieel. De studie bevat een overzicht van recente studies over dit onderwerp. Verder werd op basis van gedetailleerde handelsgegevens het patroon van de handel tussen Nederland en de concentratielanden geanalyseerd. Deze laatste exercitie leidde tot de identificatie van produktgroepen waarin Nederland ten opzichte van ontwikkelingslanden een sterke positie inneemt.

Europa

Handelsbeperkingen in de autoindustrie. Op verzoek van het Ministerie van Economische Zaken heeft het NEI vanuit de optiek van de consument een onderzoek verricht naar de effecten van handelsbeperkingen in de autoindustrie. Het is niet alleen uitgebracht aan de Directie Consumentenbeleid van het ministerie, maar ook gepresenteerd op het OECD-symposium „Consumer policy and international trade”, dat in november 1984 in Parijs is gehouden. Een eerste belangrijke conclusie uit dit onderzoek is dat het afschaffen van het EG-douanetarief leidt tot marginale mutaties in termen van kosten en baten. Een tweede belangrijke conclusie is dat het opheffen van de kwantitatieve belemmeringen in Frankrijk, Italië en het Verenigd Koninkrijk zowel leidt tot een aanzienlijke toeneming in het consumentensurplus, als tot een aanzienlijke welvaartstoename. Hier staan hoge kosten tegenover: een verlies van bijna 50.000 arbeidsjaren aan werkgelegenheid in de automobieliindustrie van de betrokken landen wat gepaard gaat met \$ 150 mln. aan aanpassingskosten.

Het Multivezelakkoord. In opdracht van de Directie Consumentenbeleid van het Ministerie van Economische Zaken is een onderzoek ingesteld naar de mogelijke effecten van het Multivezelakkoord (MVA), benaderd vanuit het gezichtspunt van de consument. De internationale handel in textiel- en kledingprodukten kent al lange tijd een systeem van kwantitatieve restricties gericht op de bescherming van de industrie in ontwikkelde landen tegen die van de z.g. „lage-lonen”-landen. Het onderzoek tracht een antwoord te geven op de vraag welke mogelijke voordelen de Ne-

derlandse consument zou kunnen hebben bij verruiming of, in het extreme geval, afschaffing van de thans bestaande beperkende maatregelen. Naast het genoemde onderzoek zijn enige notities over doelstelling en effecten van het MVA opgesteld ten behoeve van het Directoraat-Generaal voor Handel, Ambachten en Diensten van het Ministerie van Economische Zaken. Een vervolgonderzoek naar de perspectieven van de textielhandel is in uitvoering.

De determinerende factoren van prijsverschillen in de EG. Op verzoek van de Commissie van de Europese Gemeenschappen is een vooronderzoek verricht gericht op het analyseren van prijsverschillen in de landen van de Europese Gemeenschap, de determinerende factoren voor deze verschillen en het doen van aanbevelingen voor een prijspolitiek. Gedurende het vooronderzoek zijn enerzijds goederen geselecteerd waarvoor significante prijsverschillen zijn waargenomen en anderzijds zijn aanbevelingen voor verder onderzoek opgesteld ten einde de determinerende factoren voor de prijsverschillen te kunnen vaststellen.

Nederland

Ombuiging in de collectieve sector 1984-1986. In opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid is nagegaan wat de economische gevolgen zijn van een aantal door de regering voorgenoemde maatregelen. Deze betreffen loonmatiging bij de overheid, personeelsreductie, ombuiging op de rijksbegroting, aanpassing in de sfeer van de sociale zekerheid, de arbeidsvoorwaarden en de volksgezondheid en verlaging van sociale uitkeringen. Met behulp van AMO-K, het macro-econometrische arbeidsmarktmodel van het NEI, zijn de effecten van deze maatregelen doorgerekend tot en met het jaar 1992. Het geschetste pakket ombuigingen dringt weliswaar het financieringstekort terug, maar veel soelaas biedt dit niet. Tegenover een verdere exportstijging staat een ongeveer even grote daling van de particuliere consumptie; uitkeringstrekkers kunnen er zelfs tot 15% in koopkracht op achteruit gaan. Gewezen wordt nog op het gevaar dat andere landen soortgelijke maatregelen gaan nemen, zodat het gunstige exporteffect misschien niet realiseerbaar is. Additionele berekeningen tonen aan dat het met arbeidsduurverkortings wél mogelijk is tegelijkertijd het financieringstekort terug te dringen en de werkloosheid aan te pakken.

Evaluatie van arbeidsvoorzieningsmaatregelen. Het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft het NEI opdracht gegeven tot het opstellen van een programma voor de evaluatie van arbeidsvoorzieningsmaatregelen. In het kader van dit programma zal periodiek worden nagegaan in hoeverre deze maatregelen aan hun doeleinden beantwoorden en hoe zij, zo nodig, kunnen worden aangepast. Tijdens de voorbereidende werkzaamheden bleek dat aan een aantal voorwaarden die essentieel zijn voor de evaluatie van deze maat-

regelen, niet was voldaan. Mede onder invloed van de tot nu toe door het NEI verrichte werkzaamheden is een proces op gang gebracht waarin de condities worden geschapen waaronder het evaluatieonderzoek wel kan worden uitgevoerd. Medio 1985 zal daadwerkelijk worden begonnen met de evaluatie van de verschillende maatregelen. De eerste maatregel die zal worden onderzocht is scholing via het Centrum voor (Administratieve) Vakopleiding van Volwassenen (C(A)VV). In het kader van dit onderzoek zal onder meer worden nagegaan in hoeverre het volgen van een cursus aan het C(A)VV leidt tot verbetering van iemands arbeidsmarktpositie. Daarbij wordt gebruik gemaakt van de zogenaamde controlegroepbenadering.

Werkgelegenheidsverruimende Maatregel in de marktsector. Het aandeel van jeugdige werkloosheid onder de 23 jaar in de totale werkloosheid is reeds een aantal jaren onbevredigend hoog. Ten einde de werkloosheidsduur van deze groep te beperken heeft de rijksoverheid de z.g. werkgelegenheidsverruimende maatregel (WVM) in het leven geroepen. Door het scheppen van tijdelijke arbeidsplaatsen voor deze jongeren wordt getracht hun een grotere kans op een vaste baan te verschaffen. Deze tijdelijke arbeidsplaatsen worden door de overheid (bijna) volledig gesubsidieerd. Bij wijze van experiment is deze maatregel, die voorheen uitsluitend was gericht op de kwartaire sector, ook van toepassing verklaard op de marktsector, zij het beperkt tot enkele regio's. Het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft aan het NEI opdracht gegeven te onderzoeken hoe de WVM, gericht op de marktsector, heeft gefunctioneerd. Daarbij diende met name ook te worden nagegaan in hoeverre de maatregel heeft geleid tot verdringing van niet-gesubsidieerde werknemers en – voor zover binnen de onderzoeksoepzet meetbaar – tot concurrentievervalsing. Uit het onderzoek is gebleken dat verdringing zich waarschijnlijk op vrij grote schaal heeft voorgedaan. Voorts kan worden vastgesteld dat zowel de deelnemende jongeren als de bedrijven in grote meerderheid van mening zijn dat jongeren door deelneming aan de WVM hun kansen op de arbeidsmarkt kunnen vergroten.

Werkgelegenheidsraming en bruto toegevoegde waarde. In het kader van de te verrichten werkzaamheden verband houdende met het opstellen van een professioneel milieuscenario voor Gelderland, heeft het NEI in opdracht van het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne een raming gemaakt van de werkgelegenheid en de bruto toegevoegde waarde per bedrijfsklasse naar de 4 Gelderse COROP-gebieden in 1990 en 2000.

Arbeidsduur, produktie en werkgelegenheid. In de huidige economische omstandigheden wordt verkorting van de arbeidsduur (adv) vaak genoemd als één van de weinige maatregelen waarmee op korte termijn een zodanige toeneming van het aantal werkzame personen zou kunnen worden teweeggebracht dat de werkloosheid zou verminderen. Over de mate waar-

in adv hieraan daadwerkelijk zou kunnen bijdragen bestaat onzekerheid. Denkbaar is dat in geval van adv de productie per arbeidsuur toeneemt, waardoor het aantal werknemers niet bevredigend stijgt. Hoofddoel van dit voor het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid verrichte onderzoek is meer inzicht te krijgen in de omvang van dit produktiviteitsverhogende effect van adv. Aangezien de ervaring heeft geleerd dat meting op basis van macro- en meso-economische gegevens problematisch is, heeft het onderzoek zich hoofdzakelijk gericht op de meting van het effect van adv op bedrijfsniveau. Voorzichtig kan worden geconstateerd dat bij de onderzochte bedrijven in het verleden het produktiviteitsverhogende effect van adv waarschijnlijk betrekkelijk gering is geweest en dat voor zover adv is opgetreden en geleid heeft tot uitbreiding van werkgelegenheid, dit gepaard is gegaan met de nodige vertraging.

De arbeidsmarkt van leerkrachten in het voortgezet onderwijs. Zoals in het vorige jaarverslag reeds is bericht verricht het NEI onderzoek naar de arbeidsmarkt van leerkrachten in het voortgezet onderwijs (het project TEASE). In 1984 werd voor de derde maal een vooruitberekening opgesteld van het aanbod van en de vraag naar leerkrachten in het voortgezet onderwijs (met inbegrip van het deeltijdonderwijs en het hoger beroepsonderwijs). De prognoses zijn in belangrijke mate verder verfijnd in vergelijking met de voorgaande: voor het eerst zijn aan de aanbodzijde elf niveaus en zestien richtingen onderscheiden. Bovendien is de prognosetermijn verlengd tot het jaar 2000. De resultaten wijzen opnieuw uit dat de komende jaren een sterke groei van de werkloosheid van leerkrachten te verwachten is als gevolg van enerzijds de leerlingendaling die in 1985 zal beginnen en tot het jaar 2000 24% zal bedragen en anderzijds het gegeven dat het aanbod vooralsnog blijft groeien (vooral bij vrouwen). Overigens zijn er vrij grote verschillen naar niveau en richting: de leerkrachten die op diverse beroepsgerichte vakken zijn georiënteerd, worden in mindere mate door werkloosheid getroffen. Naast het opstellen van prognoses is aan bijzondere onderwerpen aandacht besteed: een diepgaande analyse van de structuur van het meervoudige aktebezit is uitgevoerd, berekeningen zijn gemaakt ten aanzien van de kans op een baan van toekomstige abiturienten met een wetenschappelijke opleiding of met een opleiding van de nieuwe lerarenopleiding. Voorts is getracht een empirische verklaring te vinden voor de (ontwikkeling van de) uitstroom van leerkrachten uit het werkzame bestand en de instroom van studenten in de nieuwe lerarenopleiding.

MeMO-bedrijven en het milieu. Het onderzoek naar de milieuhygiënische en economische aspecten van bedrijven uit de MeMO-beweging werd halverwege het verslagjaar afgesloten. Het onderzoek werd uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer. De probleemstelling van het onderzoek was driedelig: a. de be-

tekenis en nadere uitwerking van de doelstelling milieuvriendelijke productie; b. de mogelijkheden en beperkingen die als gevolg van het realiseren van deze doelstelling worden ondervonden; c. het bestaan van verschillen tussen MeMO-bedrijven en niet-MeMO-bedrijven met betrekking tot de diverse milieu-aspecten. Het onderzoek beperkte zich tot de houtverwerkende bedrijven, de drukkerijen en de bakkerijen. Het onderzoeksrapport is verschenen in de Publikatiereeks Milieubeheer (1984, nr. 15) van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

Een analyse van kosten- en werkgelegenheidsontwikkelingen in de kwartaire sector. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken heeft het NEI opgedragen een onderzoek in te stellen naar de kostenstructuur van een viertal voorzieningen in de kwartaire sector en de feitelijke relatie tussen kosten en werkgelegenheid in het verleden. De betrokken voorzieningen zijn: het basisonderwijs, de ziekenhuizen, de bejaardenoorden en de gezinsverzorging. In het NEI-onderzoek is de kostenstructuur van deze vier voorzieningen geanalyseerd voor de periode 1976 t/m 1981. Voor latere jaren bleek in het algemeen nog geen statistisch materiaal voorhanden te zijn. Aan de hand van het bij dit onderzoek ontwikkelde schema inzake variabele kosten en variabele personeelsleden zijn de potentiële bezuinigingsmogelijkheden en de daarmee verbonden consequenties voor de werkgelegenheid vastgesteld. Op verzoek van de opdrachtgever is bij dit onderzoek geen rekening gehouden met de gevolgen van bezuinigingsoperaties voor de omvang en de kwaliteit van de dienstverlening. Bij de uiteindelijke beleidskeuze inzake de mate waarin elke sector aan de bezuinigingen zal dienen bij te dragen, zal hiermede evenwel zo veel mogelijk rekening moeten worden gehouden.

De economische verdedigingsvoorbereiding. Op verzoek van het Ministerie van Economische Zaken ten behoeve van de Stuurgroep Industriële Mobilisatie is een proefonderzoek verricht naar de noodzakelijke maatregelen en voorzieningen voor de Nederlandse economie onder buitengewone omstandigheden. Inzicht dient verkregen te worden in de aard en inhoud van maatregelen die ten aanzien van productie en dienstverlening door Nederlandse ondernemingen genomen moeten worden wanneer het aanbod van grondstoffen, producten en diensten stagneert ten gevolge van buitengewone omstandigheden. Na een vooronderzoek is een proefonderzoek uitgevoerd. In een eerder uitgevoerd vooronderzoek is een aanzet tot een analytisch kader voor de economische verdedigingsvoorbereiding gepresenteerd. Het kader biedt een handvat om op gestructureerde wijze inzichten te verkrijgen in de facetten die een rol spelen bij de economische verdedigingsvoorbereiding. Het aanbevolen systeem omvat het gehele economische gebeuren. Gedurende het proefonderzoek zijn een aantal componenten van het schematisch kader nader uitgewerkt met het doel te bezien voor welke onderdelen van

de economie belangrijke problemen te verwachten zijn en tevens om te toetsen of bestaande analysetechnieken en de beschikbare informatie adequaat zijn om inzage te krijgen in de noodzakelijke maatregelen en voorzieningen. Het proefonderzoek richtte zich op een analyse van de buitenlandse handel, een verkenning van de gevolgen van een veronderstelde verstoring in de buitenlandse handel voor de Nederlandse economie en in het bijzonder een nadere verkenning van de gevolgen voor de basismetaalindustrie.

Besluitvormingsprocessen algemene veiligheid. De Samenwerkende Instellingen ten behoeve van Beleidsanalytische Studies (SIBAS) heeft voor het Ministerie van Binnenlandse Zaken, de hoofddirectie Wetenschapsbeleid van het Ministerie van O en W, een voorstudie uitgevoerd naar de wijze waarop besluitvormingsprocessen met betrekking tot algemene veiligheid bij overheidsinstanties het best konden worden onderzocht en geëvalueerd. Het project is uitgevoerd door TNO en NEI in samenwerking met het Instituut voor Bestuurswetenschappen. De voorstudie heeft tot doel gehad inzicht te verschaffen in de wijze waarop een beleidsstudie met betrekking tot het onderhavige onderwerp het best zou kunnen worden opgezet en uitgevoerd. Tevens is aangegeven wat de aard van de resultaten van een dergelijke onderzoek kan zijn. De voorstudie heeft zich gericht op het globaal aangeven van de relevante wet- en regelgeving t.a.v. de algemene veiligheid en de wijze waarop een aantal verantwoordelijke instanties en functionarissen hun eigen beleid dienaangaande voeren.

Bedrijventoets. In opdracht van het Verbond van Nederlandse Ondernemingen heeft het Instituut de door het VNO voorgestelde bedrijventoets nader geanalyseerd en uitgewerkt. De bedrijventoets is bedoeld als een hulpmiddel voor de regelgever om systematische informatie te verzamelen over de neveneffecten voor ondernemingen van nieuwe en bestaande overheidsregels. De nadruk ligt op neveneffecten en derhalve niet op de doelstellingen welke met de regelgeving worden beoogd. De bedrijventoets is geen kosten-batenanalyse, maar een inventarisatie van de neveneffecten. De mogelijke neveneffecten van wet- en regelgeving kunnen worden onderscheiden naar de plaats in de onderneming waar zij optreden. Schematisch zijn die plaatsen: de besturing van de onderneming, het productieproces en de afzetmarkten van de onderneming. Ook de z.g. ondernemingskenmerken (bedrijfstak, geografische markt, marktpositie, schaalgrootte enz.) blijken relevant te zijn voor de neveneffecten.

Natte bedrijfsterreinen. In alle Nederlandse regio's ligt een grote hoeveelheid nat (en droog) bedrijfsterrein braak. Begin 1984 ging het om ruim 4.100 ha, een hoeveelheid waarvan, gezien de uitgiftesnelheid van terreinen, mag worden aangenomen dat ze de behoefte in lengte van jaren kan dekken. Dit niet op elkaar afgestemd zijn van vraag en aanbod heeft vooral in de laatste jaren tot grote overschotten geleid. In opdracht van Kuiper Compagnons Rot-

terdam is de ontwikkeling in de vraag naar natte bedrijfsterrainen onderzocht.

Concurrentiepositie Nederlandse scheepsbouw. De concurrentiepositie van de Nederlandse scheepsbouw is relatief gunstig te noemen indien deze gerelateerd wordt aan de positie van de Westeuropese scheepsbouwlanden. Zweden en de Zuidaziatische scheepsbouwlanden bouwen relatief goedkoper, doch de concurrentiepositie van Nederland is gedurende de periode 1975-1982 verbeterd. Dit is de voornaamste conclusie van het onderzoek, dat in opdracht van de Stichting Coördinatie Maritiem Onderzoek is uitgevoerd door het Instituut. Het doel van het onderhavige onderzoek is inzicht te bieden in recente ontwikkelingen van de concurrentieverhoudingen in de scheepsbouw in de bij de AWES (Association of West European Shipbuilders) aangesloten landen en de Zuidaziatische scheepsbouwlanden Japan, Zuid-Korea en Taiwan. De concurrentiepositie is benaderd door enerzijds de directe arbeidskosten per eenheid CGRT (Compensated Gross Register Ton) en de productiviteit van de werven te vergelijken in de onderscheiden landen en anderzijds door de ontwikkelingen in de totale kostprijs bij volledig nationale productie te relateren aan ontwikkelingen in het opbrengstenniveau per land.

Technologische vernieuwing en regionale ontwikkeling in Nederland (TRANSFER). In dit in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken uitgevoerde onderzoek is aan de hand van verschillende indicatoren nagegaan wat de sterke en zwakke punten zijn van COROP-regio's om op nieuwe (technologische) ontwikkelingen te kunnen inspelen. Doel ervan is bouwstenen aan te dragen voor de *Nota Regionaal Sociaal-Economisch Beleid 1986-1990*. Er bestaan verschillende mogelijkheden om inzicht te verkrijgen in het innovatieprofiel van regio's. In het onderhavige onderzoek is aan de hand van verschillende indicatoren de innovatie- c.q. groei-kracht van de in de regio gevestigde bedrijvigheid resp. de vestigings- en groeikansen die het regionaal produktiemilieu biedt, bepaald. In beide gevallen is daarbij gebruik gemaakt van een op het NEI ontwikkelde multi-criteriamethode. Deze methode biedt de mogelijkheid om indicatoren met uiteenlopende dimensies en gewichten samen te voegen tot een totaalbeeld. Dit totaalbeeld betreft een relatieve rangordening van regio's voor een gegeven combinatie van gewichten per indicator.

Het RESPONS-projectiemodel. Het - reeds ontwikkelde - verklarende RESPONS-model is in opdracht van de Rijks Planologische Dienst omgezet in een operationeel projectiemodel. Met het projectiemodel kunnen vooruitberekeningen worden gemaakt van de werkgelegenheid per sector op laag regionaal niveau in Nederland. De nationale ontwikkeling van de werkgelegenheid per sector is het uitgangspunt. Op basis van een set van vestigingsplaatsvoor- en -nadelen wordt de regionale (80 gewesten in Nederland) verdeling bepaald van de werkgelegenheid per sector. De uitkomsten van het projectie-

model kunnen in zijn algemeenheid dienen ter onderbouwing en toetsing van ruimtelijke beleidsvoornemens op velerlei terrein.

Bosbouw. In het kader van een door Staatsbosbeheer opgedragen studie heeft een onderzoek plaatsgevonden naar de vermoedelijke ontwikkeling in West-Europa van de prijzen van rondhout (hard en zacht) en daarvan afgeleide producten. Daartoe is gepoogd de prijsontwikkeling in het verleden te verklaren met behulp van een econometrisch model bestaande uit een vraag- en aanbodvergelijking. De resultaten van de deelstudie zullen o.a. tot doel hebben te beoordelen in hoeverre een uitbreiding van de Nederlandse houtproductie ter gedeeltelijke vervanging van de invoer aantrekkelijke perspectieven biedt.

Baten in de Nationale Verkeers- en Vervoerrekening (fase 2). De Nationale Verkeers- en Vervoerrekening (NVVR) is opgezet om een overzicht te krijgen van de kosten en opbrengsten van verkeer en vervoer. Naast de maatschappelijke kosten zouden maatschappelijke baten geplaatst dienen te worden, zijnde de som van alle positieve maatschappelijke effecten die door de verschillende producenten van vervoerdiensten worden teweeggebracht. Het Directoraat-Generaal van Verkeer van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat heeft het NEI opdracht gegeven de maatschappelijke baten te kwantificeren. In de eerste fase van de studie is een eerste theoretisch concept ontwikkeld, dat in de tweede fase kwantitatief is uitgewerkt. Met behulp van de input-output-tabel is de inkomensgeneratie van verkeers- en vervoersektoren bepaald evenals hun verwevenheid met andere sectoren van de economie.

Kosten van verkeersongevallen. In 1984 is het eerste deel gereedgekomen van een studie die werd opgedragen door de Raad voor de Verkeersveiligheid. De studie heeft tot doel inzicht te geven in de componenten die te zamen de kosten van verkeersongevallen vormen. Het inzicht zou dan zodanig moeten zijn dat duidelijk wordt wie de verschillende dragers van die kostencomponenten zijn; dit met het oogmerk vast te stellen of er groepen zijn die een financieel belang hebben bij een grotere veiligheid in het wegverkeer. In het eerste deel heeft een identificatie plaatsgehad van kosten en financierende instanties en is tevens als voorbeeld een uitwerking gegeven voor ziekteverzuim als gevolg van verkeersongevallen.

Transitovervoer (TRITON II). De volledige titel van dit in Sibas-verband verrichte onderzoek luidt *Inventarisatie en preselectie van kansrijke projecten betreffende het transitovervoer in Nederland*. Het onderzoeksteam was samengesteld uit medewerkers van MARIN, NEI, TNO en WL. Het onderzoek kan in grote lijnen worden gekenschetst als een vervolg op de in Sibas-verband uitgevoerde studie getiteld *Technologische aspecten van het transitovervoer in Nederland; bouwstenen voor een beleid (TRITON I)*. In TRITON I is met name ingegaan op de vraagzijde van het transitovervoeren. De hieruit resulterende aanbevelingen worden in TRITON II geconfronteerd met de aanbodzijde: de ontwikke-

laars van techniek. De eerste fase van TRITON II kan worden gekenschetst als een identificatiefase. Zij heeft bestaan uit een interviewronde bij de techniekontwikkelaars van transport- en overslagmiddelen, bij betrokken branche-organisaties en bij individuele bedrijven. Te zamen met een opgestelde set criteria heeft dit geleid tot een selectie van potentieel haalbare projecten en onderwerpen welke voor verdere bestudering in aanmerking komen. In het rapport is tevens een voorstel voor de opzet van een tweede fase van TRITON II opgenomen.

Betekenis Shell-investeringen voor de economie. Het Instituut heeft voor Shell Nederland BV de betekenis van investeringen van Shell voor de Nederlandse economie gekwantificeerd. Daartoe zijn een zestal verschillende investeringsprojecten van diverse Shell-werkmaatschappijen nader onderzocht. Bij de bepaling van de betekenis van de investeringsprojecten is een onderscheid gemaakt in een tweetal fasen, te weten de investeringsfase (de bouw van fabrieken en installaties) en de productiefase (het produceren met de inmiddels tot stand gekomen investeringsgoederen). De betekenis van de investeringen voor de nationale volkshuishouding is met name uitgedrukt in termen van werkgelegenheid en berekend door middel van input-output-analyse via een op de vraagstelling van Shell toegesneden (d.w.z. verbijzonderde) input-output-tabel voor het jaar 1980. De methode is bruikbaar gebleken om ook de effecten van toekomstige investeringen door te rekenen.

Sectormodel volkshuisvesting. Het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer heeft opdracht verleend tot het uitvoeren van een onderzoek naar de mogelijkheden tot het opstellen van een sectormodel volkshuisvesting. Een sectormodel volkshuisvesting kan in twee onderdelen worden gesplitst: een volkshuisvestingsdeel en een macro-economisch deel. Met behulp van het eventueel op te stellen model moet enerzijds een antwoord kunnen worden verkregen op de vraag welke effecten van voorziene economische ontwikkelingen op volkshuisvestingsgebied kunnen worden verwacht. Anderzijds moet het mogelijk zijn de richting aan te duiden van hst macro-economische effect van beleidsmaatregelen op het gebied van volkshuisvesting.

Rentabiliteit van woningisolatie. De Stuurgroep Nationaal Isolatieprogramma (NIP) heeft opdracht verleend tot actualisering van een eerder verrichte studie. De studie bestaat uit twee fasen. In fase I wordt het macro-economische isolatiepotentieel van bestaande woningen vastgesteld. In fase II wordt bepaald in welke mate het in fase I gevonden macro-economische potentieel aan de criteria voldoet die de particuliere huishoudingen worden geacht aan te leggen. Daartoe is een nieuw (interactief) rekenmodel ontwikkeld dat op een aantal punten is verfijnd, zoals t.a.v. het aantal onderscheiden categorieën in het woningbestand e.d.

„Kwijt aan mobiliteit”. In opdracht van het Projectbureau IVVS, Ministerie van

Verkeer en Waterstaat, is een onderzoek verricht naar de uitgaven van huishoudens aan verkeer en vervoer. Daartoe is onder meer gebruik gemaakt van het basisbestand CBS-Budgetonderzoek 1980. Dit bestand bevat huishoudkenmerken, inkomens- en verbruiksgegevens van een kleine 300 huishoudens. Van uiteenlopende huishoudens, die zich onderscheiden naar inkomen, autogebruik, gezinsfase en lokatiekenmerken is nagegaan wat aan de verschillende vervoerwijzen en kostenposten per vervoerwijze is uitgegeven. Daarnaast is de ontwikkeling van het budgetaandeel van uitgaven aan verkeer en vervoer in de tijd geanalyseerd aan de hand van verschillende CBS-budgetonderzoeken uit het verleden. Ten slotte is aangegeven wat de plaats van het budgetonderzoek is in relatie tot de gangbare verkeers- en vervoermogelijkheden.

Regionale luchtvaart en bedrijfsvestiging. De Rijksluchtvaartdienst (RLD) heeft tegen de achtergrond van het regionaal-economisch vestigingsbeleid laten onderzoeken in hoeverre er verband bestaat tussen regionale luchtvaart en bedrijfsvestiging. Eerst is gekeken naar de geneigdheid om te vliegen bij een vijftigtal bedrijfstakken. Hierbij is gebruik gemaakt van een combinatie van RLD- en NEI-databestanden. De verschillen onderling zijn groot. De regionale spreiding van vlieggrage bedrijfstakken blijkt niet ten nadele van verder van Schiphol gelegen provincies. Ook het onderzoek naar de bedrijfsvestiging door nieuwe bedrijven leverde geen significante regionale verschillen op. Aangezien de kwantitatieve analyse zijn beperkingen heeft is het onderzoek aangevuld met het interviewen van een beperkt aantal bedrijven. Uit de gesprekken blijkt tevens dat de vliegbereikbaarheid geen duidelijke invloed uitoefent op de lokatiekeuze. Wel wordt groot belang gehecht aan een frequente verbinding met Schiphol en/of meer directe verbindingen met het buitenland. Het zou nuttig zijn dit onderzoek naar de toekomstige mogelijkheden voor de interregionale luchtvaart op een Europese schaal voort te zetten.

Ontwikkelingsmogelijkheden van de luchthaven Rotterdam. In het begin van 1984 werd duidelijk dat de luchthaven Rotterdam in de nabije toekomst niet gesloten zou worden. Het Rotterdamse Luchtvaart Syndicaat heeft daarom opdracht gegeven om de verschillende meningen te inventariseren over de gewenste betekenis van Zestienhoven. Het Instituut heeft de bestaande rapporten opnieuw geanalyseerd en vervolgens een aantal gesprekken met direct betrokkenen gehouden. De conclusies van het rapport zijn dan ook globaal. In de komende vijftien jaar kan Zestienhoven met de bestaande infrastructuur uitgroeien tot een volwaardige regionale luchthaven. Aanbevelingen worden gedaan m.b.t. de richting van de promotieactiviteiten, de aard van de verbindingen, het type vervoer enz.

Woon-werkrelaties in West-Nederland 1975 - 1979. Er bestaat grote behoefte aan een adequate beschrijving van de wijze waarop zich de veranderingsprocessen met

betrekking tot de ruimtelijke structuur van West-Nederland voltrekken. In opdracht van de Rijksplanologische Dienst is op basis van de Arbeidskrachtentellingen (1975, 1977 en 1979) onderzocht waardoor veranderingen in de ruimtelijke spreiding van woon- en werkactiviteiten tot stand komen. Als veranderingscomponenten zijn gehanteerd: migratie, verandering van werk, aanvang van werken en ophouden met werken. In het rapport is aandacht besteed aan het niveau van de veranderingscomponenten en de ruimtelijke verdeling. Voor de vier grote steden (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht) zijn de veranderingsgegevens ontleed, waardoor zichtbaar wordt welke uitgaande verhuisstroom kwantitatief het belangrijkste is. De stijgende forensenstroom vanuit de ring om de Randstad naar de vier grote steden vormt de tegenpool van dit veranderingsproces. Behalve de stroomgegevens zijn ook de vervoerwijzen en de migratiemotieven in het onderzoek nader uitgewerkt.

Kantorenmarkt Haagse, Leidse en Delftse regio. In de kader van de voorbereidingen voor de herziening van het Streekplan Zuid-Holland West is in de loop van 1981 een vooronderzoek uitgevoerd naar de kantoorontwikkeling in dit gebied. Hieruit kwam naar voren dat vele onduidelijkheden bestaan over de omvang en het functioneren van de kantorenmarkt. In opdracht van de Provincie Zuid-Holland is door het NEI in samenwerking met het ETI Zuid-Holland een drietal onderzoeken uitgevoerd. Ze hadden betrekking op resp. de Haagse, Delftse en Leidse regio. De opzet van de drie onderzoeken is in essentie gelijk. Allereerst is via een kwantitatieve benadering (waarvoor een nieuw rekenmodel is ontwikkeld) het benodigde kantoorvloeroppervlak tot het jaar 1990 berekend, gebaseerd op een werkgelegenheidsontwikkeling die een toename van de arbeidsmarktdiscrepanties voorkomt. Daarnaast is een kwalitatieve benadering gevoegd. Daarbij is met name voor specifieke lokaties grote aandacht besteed aan de meningen binnen de vastgoedsector (zowel gebruikers als aanbieders) via een aantal interviewrondes. Een overheersend beeld dat uit deze studie naar voren komt betreft de noodzaak voor een wendbaar kantorenmarktbeleid. Maatoplossingen zullen de boventoon in het beleid gaan vormen, hetgeen de inzet zal vereisen van instrumenten op het terrein van ruimtelijke ordening, verkeer, acquisitie en scholing.

BAHR-project. In het verband van Sibas is het NEI gevraagd een vooronderzoek te doen ten behoeve van de Beleidsanalyse Huisvesting Rijksapparaat (BAHR). In overleg met de stuurgroep is besloten het onderzoek te richten op de kantorensector, waarbij het begrip kantoor in ruime zin wordt opgevat. Het doel van dit onderzoek is het verschaffen van inzichten ten behoeve van het in de komende 10 à 15 jaar te voeren huisvestingsbeleid ten aanzien van kantoren. In concreto gaat het om het bepalen van de totale netto vraag naar kantoorpanden van het rijk in de periode tot 1995. In het verslagjaar is

het vooronderzoek uitgevoerd waaruit gebleken is dat de gegevens benodigd voor het beoordelen van de huisvestings situatie niet beschikbaar zijn en deze dienen te worden verzameld door middel van een enquête onder gebruikers en een inventarisatie van de kantoorpanden in beheer bij de Rijksgebouwendienst. Het vooronderzoek is afgesloten met een voorstel tot een hoofdonderzoek dat inmiddels in uitvoering is genomen.

Ruimtebehoefte van rijksscholen. De Rijksgebouwendienst heeft in het kader van Sibas aan het NEI opdracht verleend tot het verrichten van een onderzoek naar de ontwikkelingen in de ruimtebehoefte van rijksscholen. In het onderzoek is gewerkt met een aantal referentiescenario's. Daarbij is gebleken dat voor alle drie onderscheiden schoolsoorten een daling van de ruimtebehoefte is te voordien als gevolg van de voorspelde leerlingdaling.

Effecten van een uitbreiding van De Doelen als congrescentrum. Op verzoek van de gemeente Rotterdam is een onderzoek ingesteld naar de effecten van een uitbreiding van „De Doelen” als congrescentrum. Allereerst zijn ramingen opgesteld aangaande zowel de tijdelijke als de permanente werkgelegenheidseffecten die door de bouw, de inrichting en de exploitatie van de nieuwe congresvleugel kunnen worden gegenereerd. Hierbij is zowel met de directe, indirecte (intermediaire) als geïnduceerde (inkomens) effecten rekening gehouden. Daarnaast is een, voornamelijk kwalitatieve aanduiding gegeven van de betekenis van het congrescentrum voor het imago van de stad en de daar gevestigde bedrijven.

Oud en zelfstandig. In opdracht van de Provincie Zeeland heeft het NEI onderzoek verricht naar de toekomstige behoefte aan bijzondere vormen van huisvesting voor ouderen. Met het ouder worden neemt over het algemeen de noodzaak tot hulp van buitenaf toe. De benodigde hulp kan zowel intramuraal (door middel van huisvesting in een bejaardenoord of verpleeghuis) als extramuraal (bij voorbeeld zelfstandig wonend met bejaardenhulp) worden verleend. Een belangrijk nadeel van intramurale hulpverlening is gelegen in het onnodig verlies aan zelfstandigheid dat daarmee gepaard kan gaan. Met behulp van een maatschappelijke kosten-batenanalyse, waarbij het onnodig verlies aan zelfstandigheid als negatieve bate is aangemerkt, zijn voor verschillende varianten van opnamebeleid behoefte-ramingen opgesteld voor intramurale voorzieningen. De op deze wijze berekende behoefte bleek aanzienlijk lager uit te vallen dan die op grond van ongewijzigd beleid.

Het industriële watergebruik in Gelderland. In het verslagjaar is gereed gekomen het in opdracht van Gedeputeerde Staten van Gelderland verrichte onderzoek naar het industrieel watergebruik. Bij dit onderzoek gaat het er om een kader te ontwikkelen waarbinnen voorspellingen kunnen worden gedaan omtrent de kwantitatieve en kwalitatieve waterbehoefte van de industrie in Gelderland. In vervolg op een reeds eerder uitgebracht rapport over de

landelijke analyse van het industrieel watergebruik is in de tweede fase van het onderzoek de aandacht gericht op een aantal middellange-termijnprognoses voor het Gelders industrieel watergebruik en op de gehouden watergebruiksenquête bij een aantal bedrijven binnen de waterintensieve bedrijfsklassen in de randgemeenten van de Veluwe. Daarbij zijn elementen als kwaliteit van water, beschikbaarheid van zuiveringstechnieken, gebruik van grondwater en waterbesparingsmaatregelen aan de orde gekomen.

Herstructurering energievoorziening Utrecht. In opdracht van de provincie en de gemeente Utrecht is in Sibas-verband een verkennend onderzoek inzake herstructurering van de energievoorziening in de provincie Utrecht in samenwerking met het Instituut voor Bestuurswetenschappen afgesloten. Het verkennend onderzoek resulteerde in een opdracht om de waarden van enige voor herstructurering in aanmerking komende energiebedrijven vast te stellen.

Kustverdediging Texel. De Noordzeekust van het eiland Texel wordt door kustafslag bedreigd. Vooral recreatiefaciliteiten en natuurterreinen die vlak langs de kust zijn gelegen, lopen gevaar. Om te beoordelen in hoeverre kustverdedigingsmaatregelen moeten worden getroffen zijn in opdracht van de Rijkswaterstaat in Sibas-verband waterstaatkundige, sociaal-economische en milieustudies verricht. De bijdrage van het NEI aan deze onderzoeken betreft de sociaal-economische aspecten en is in twee rapporten vevat. Het eerste rapport heeft voornamelijk betrekking op de, min of meer gebruikelijke, economische effectbepaling van de gehele recreatieve sector op Texel. Aan de camping Het Kogerstrand is, gezien de omstandigheid dat juist daar de repercussies van de maatregelen zich het sterkst kunnen doen gevoelen, een aparte studie gewijd. Om het maatschappelijk nut van Het Kogerstrand in guldens uit te drukken, is gebruik gemaakt van een methode waarbij op basis van een geschatte vraagrelatie het consumentensurplus wordt berekend. Vervolgens wordt dit bedrag vergeleken met de kosten die met de kustverdediging gemoeid zijn. Op deze manier kan een betere afweging worden verkregen dan met de meer gebruikelijke methoden van effectbepaling mogelijk is.

Zaalsportaccommodatie binnenste buiten. Het in opdracht van het Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur per ultimo 1983 gestarte onderzoek naar de doelmatigheid van de bedrijfsvoering in sporthallen en sportzalen is in het verslagjaar voortgezet. Aanleiding tot het onderzoek vormde de voortdurende toeneming van de exploitatiekosten, veroorzaakt door de sterke stijging van de kosten met name lonen en energie) enerzijds, en minder gunstige ontwikkelingen aan de opbrengstenzijde anderzijds. Het doel van deze studie is om door middel van empirisch onderzoek mogelijkheden tot verbetering van de bedrijfsvoering aan te geven. Het onderzoek vond plaats met behulp van een schriftelijke enquête en interviews on-

der beheerders van sporthallen en sportzalen over het gehele land verspreid.

Bedrijfseconomisch onderzoek complex „De Vliegermolen“. In opdracht van de gemeente Voorburg is een onderzoek ingesteld naar de mogelijkheden tot verbetering van de exploitatieresultaten van het Voorburgse sportcomplex „De Vliegermolen“. Aanleiding tot dit onderzoek vormden de omvangrijke jaarlijkse exploitatiekortingen van dit complex. Bij het onderzoek zijn derhalve de mogelijkheden tot verlaging van de exploitatiekosten aangegeven, terwijl daarnaast verschillende alternatieven voor opbrengstverhoging zijn onderzocht. In dit verband kan worden vermeld dat ook de merites van privatisering aan de orde zijn gekomen.

Parkeerbeleidsvragen en distributieplanologisch onderzoek. Vooral in de tweede helft van de jaren zeventig, na wijziging van het besluit op de Ruimtelijke Ordening, zijn in Nederland tal van distributieplanologische onderzoeken (dpo's) uitgevoerd. In opdracht van het Projectbureau IVVS is nagegaan in hoeverre met gegevens uit dpo's een aantal parkeerbeleidsvragen beantwoord kunnen worden. Bij voorbeeld: in hoeverre beïnvloedt het oordeel over de parkeersituatie de keuze van een winkelcentrum. Daartoe is een inventarisatie gemaakt van een vijftal overwegend grote dpo's die door verschillende onderzoekbureaus zijn uitgevoerd.

Zeist-centrum, mogelijkheden tot activiteitsverbeteringen. Op verzoek van de gemeente Zeist heeft het NEI commentaar geleverd op een onderzoek van het Centraal Instituut Midden- en Kleinbedrijf betreffende de structuur van het Zeister centrum. Het NEI-commentaar beperkte

zich tot de distributie-planologische onderwerpen. Gepleit wordt voor structurele verbeteringen die niet of nauwelijks tot een uitbreiding van het winkelvloeroppervlak moeten leiden, maar o.a. via herlokatie van bestaand winkelopervlak tot stand moeten worden gebracht. Zo is niet een kwantitatieve uitbreiding uitgangspunt, maar staat verhoging van de kwaliteit voorop, wil men de attractiviteit van Zeist-centrum verhogen.

Distributieve mogelijkheden in het centrum van Spijkenisse tot 1990. In opdracht van de gemeente Spijkenisse heeft het NEI een onderzoek verricht naar de distributieve ontwikkelingsmogelijkheden in het stadscentrum van Spijkenisse. Het onderzoek is met name gericht op de situatie in Spijkenisse na voltooiing van de huidige groeitaak, dat wil zeggen op de situatie omstreeks het jaar 1990. Als basis voor het onderzoek is gebruik gemaakt van het door het NEI uitgevoerde distributieplanologisch onderzoek Rijnmond-Zuidwest.

De effecten van de uitbreiding van het winkelcentrum „De Loper“. In opdracht van de gemeente Vlaardingen heeft het NEI een onderzoek verricht naar de effecten van een mogelijke uitbreiding van het winkelcentrum „De Loper“ in de wijk Holy op de omzet van het centrum zelf zowel als op de omzetten van de overige winkelconcentraties in Vlaardingen. Met behulp van het NEI-winkelmodel zijn voor het referentiejaar 1985 de omzetten van de winkelcentra in de omgeving uitgerekend in de situaties met en zonder uitbreiding van „De Loper“, waarna de effecten van de uitbreiding zijn vastgesteld en geanalyseerd.